

ЗАГАЛЬНОПРАВОВІ ПРИНЦИПИ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ПІДРОЗДІЛАМИ ОВС

У статті розглянуто загальноправові принципи надання адміністративних послуг підрозділами ОВС, а також розкрито зміст принципів у контексті національного законодавства і міжнародно-правових норм.

Ключові слова: адміністративна послуга, органи публічної влади, принципи надання адміністративних послуг, адміністративні підрозділи ОВС, суб'єкт звернення, суб'єкт надання послуги.

В статье рассмотрены общеправовые принципы предоставления административных услуг подразделениями ОВД, а также раскрыто содержание принципов в контексте национального законодательства и международно-правовых норм.

Ключевые слова: административная услуга, органы публичной власти, принципы предоставления административных услуг, административные подразделения ОВД, субъект обращения, субъекты предоставления услуги.

In the paper general legal principles for the providing of administrative services by the divisions of the Department of Internal Affairs are considered, as well as the content of the principles in the context of the national legislation and international legal norms is revealed.

Keywords: administrative service, bodies of the public power, principles of providing administrative services, administrative divisions of the Department of Internal Affairs, subject of the address, subjects of providing service.

Сьогодні держава для реалізації інтересів суспільства в найбільш важливих галузях життєдіяльності розробляє та здійснює відповідну політику: економічну, соціальну, правову, правоохоронну, міжнародну тощо. Одними з елементів державно-управлінської діяльності органів влади є система правового регулювання надання адміністративних послуг фізичним і юридичним особам, а також адміністративної процедури та принципів їх надання.

Основний конституційний принцип дотримання прав і свобод людини закріплено у статті 3 Конституції України, в якій зазначено, що “Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави” [1]. Конституція визначає це як один із найважливіших напрямів діяльності нашої держави в сучасних умовах.

Тому діяльність суб’єктів надання адміністративних послуг у сфері внутрішніх справ, до яких відносяться підрозділи експертної служби, Державної автомобільної інспекції, служби дозвільної системи, ліцензування та державного охоронного нагляду органів внутрішніх справ системи МВС України (далі – адміністративні підрозділи ОВС), носить адміністративно-правовий характер і здійснюється відповідно до правових принципів, закріплених у нормах права.

Слід зазначити, що Великий тлумачний словник сучасної української мови характеризує поняття “принцип” як основне вихідне положення, засади певної наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін [2, с. 941].

Але, як право, в цілому принципи права мають об'єктивний характер і обумовлюються станом суспільних відносин, рівень розвитку яких переважно визначається цілями й завданнями, що стоять перед суспільством.

Поняття принципу як вихідного положення в праві притаманне кожній галузі. Виходячи з цього, принципи адміністративного права слід розуміти як основні ідеї, положення, вимоги, що характеризують зміст адміністративного права, відображають закономірності його розвитку і визначають напрями й механізми адміністративно-правового регулювання суспільних відносин [3, с. 80].

Дотримання прав і свобод людини в Україні органічно поєднане з поняттям правової держави та прогресивним надбанням людства у сфері державотворення. Тому ефективність гарантій основних прав і свобод людини залежить від рівня розвитку правових принципів, інститутів права та демократії, стану економіки, правотворчої атмосфери в суспільстві, рівня правового виховання і культури населення тощо.

Зауважимо, що питання діяльності органів публічної влади, а також принципи надання адміністративних послуг були предметом дослідження в роботах таких вчених, як: В.В. Авер'янов, Ю.П. Битяк, В.М. Паращук, І.П. Голосніченко, К.К. Афанасьєв, І.Б. Коліушко, В.К. Колпаков, А.Т. Кузьмук, Т.О. Коломієць, Є.В. Курінний, С.Г. Стеценко, В.П. Тимошук, О.Г. Циганов та інших науковців. Але принципи надання адміністративних послуг, які визначено в Законі України "Про адміністративні послуги" від 6 вересня 2012 р. № 5203-VI, на сьогодні науковцями ще не розглядалися.

Нині державна політика адміністративних підрозділів ОВС у сфері надання адміністративних послуг має базуватися відповідно до статті 4 Закону України "Про адміністративні послуги" на таких принципах:

1) *верховенства права, у тому числі законності та юридичної визначеності (комплексний принцип); 2) стабільності; 3) рівності перед законом; 4) відкритості та прозорості; 5) оперативності та своєчасності; 6) доступності інформації про надання адміністративних послуг; 7) захищеності персональних даних; 8) раціональної мінімізації кількості документів та процедурних дій, що вимагаються для отримання адміністративних послуг; 9) неупередженості та справедливості; 10) доступності та зручності для суб'єктів звернень* [4].

Але перш ніж зупинитися та розглянути загальноправові принципи, варто зазначити, що відповідно до п. 1 ст. 1 Закону України "Про адміністративні послуги" визначено термін **адміністративна послуга** – це результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи [4].

Слід зазначити, що **загальноправові** (загальні або основні) принципи надання адміністративних послуг адміністративними підрозділами ОВС відображають природу, якісну своєрідність права в цілому. До цієї групи відносяться *перші п'ять принципів*, викладені вище.

Розглядаючи перший **принцип верховенства права, у тому числі законності та юридичної визначеності**, нам необхідно наголосити, що цей принцип носить комплексний характер. Взагалі тут можна говорити про три взаємопов'язані та взаємообумовлені принципи: 1) *верховенства права*; 2) *законності*; 3) *юридичної визначеності*. Одним з найважливіших принципів у державній діяльності загалом та в адміністративній процедурі зокрема щодо надання адміністративних послуг є **принцип верховенства права**, який належить до числа конституційних і впливає зі ст. 8 Конституції України, в якій зазначено, що в "Україні визначається і

діє принцип верховенства права” [1]. Це означає підпорядкування держави та її інститутів правам людини, визначення пріоритету прав перед іншими соціальними нормами (моралі, звичаїв тощо).

Принцип верховенства права – це панування права в життєдіяльності громадянського суспільства і функціонуванні держави. Йдеться про визначальну роль права в стосунках між усіма учасниками суспільного життя, у життєдіяльності державних і недержавних організацій. Термін “верховенство права”, або ж “панування (“правління”) права” (rule of law) вперше вжив у ХІХ ст. англійський юрист А. Дайсі [5, с. 41–42]. Він означає пріоритет прав та свобод людини і громадянина, справедливість і гуманізм у діяльності суб’єктів надання адміністративних послуг.

Варто наголосити, що Конституція України як Основний Закон держави має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України й повинні відповідати їй.

Принцип верховенства права передбачає, що правова система повинна бути справедливою і діяти однаково для всіх, особливо при наданні адміністративних послуг суб’єктам звернення органами публічної влади, оскільки це стосується пріоритету прав та свобод людини і громадянина, істини та гуманізму в діяльності зазначених органів. Він має визначальне не лише ідеологічне, а й практичне значення.

Вважаємо, що принцип верховенства права не тотожний принципу верховенства закону. Відмінність між ними пов’язана з розбіжністю права і закону. Важливе значення має співвідношення цих понять: принцип верховенства закону є більш конкретним але навіть закон може бути не правовим за процедурою його прийняття або за своїм змістом. Верховенство закону означає передусім верховенство правового закону, тому що не кожний закон є правовим. Відповідність змісту закону праву є ще однією ознакою принципу верховенства права, важливою рисою правової держави.

Адміністративні підрозділи ОВС в адміністративній процедурі щодо надання адміністративних послуг повинні керуватися принципом верховенства права, який зобов’язує їх не сліпо виконувати вимоги нормативного акту, а зважати на відповідність цього акта вищим за юридичною силою нормам права. Принцип верховенства права також означає, що публічна влада не тільки творить право, а й обмежена у творенні права.

Найбільш різнобічне тлумачення принципу *верховенства права* дається в рішеннях Європейського суду з прав людини, який діє на основі Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Протокол перший та протоколи № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції було ратифіковано Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР, тому положення цієї Конвенції є частиною національного законодавства України. Відповідно до п. 1 зазначеного Закону Україна визнала обов’язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції [6].

Саме Європейський Суд з прав людини розкриває *зміст принципу верховенства права* через формулювання вимог, які він виводить з цього принципу. Однією з таких вимог є вимога про якість закону [7]. Під законом тут мається на увазі положення нормативно-правового акту. *По-перше*, закон повинен бути доступним для зацікавленої особи, тобто містити зрозумілі й чіткі формулювання, які б давали можливість не створювати труднощів особі, а самостійно або з відповідною консультацією регулювати свою поведінку. *По-друге*, він має бути

передбачуваним, тобто таким, щоб особа могла передбачити наслідки його застосування стосовно себе. *По-третє*, закон не повинен суперечити принципу верховенства права, зокрема він з достатньою чіткістю має встановлювати межі дискреційних повноважень, наданих суб'єктам владних повноважень, та спосіб їх здійснення. Це необхідно, щоб особа була захищеною від свавілля суб'єктів владних повноважень.

При цьому захистом від свавілля з боку суб'єктів надання адміністративних послуг є щонайменше контроль за діяльністю посадових осіб, в тому числі керівників адміністративних підрозділів ОВС, які організовують надання адміністративних послуг та взаємодіють з іншими органами публічної влади щодо надання таких послуг, а також контроль наявності достатніх та ефективних гарантій проти зловживань та корупції з боку посадових осіб.

При розгляді *принципу законності* нам слід зазначити, що він пов'язаний з принципом верховенства права і має також загальний характер, що впливає з ч. 2 ст. 6 Конституції України, в якій зазначено: "Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України" [1].

Принцип законності полягає в тому, що суб'єкти надання адміністративних послуг, якими є також адміністративні підрозділи ОВС, котрі здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України, тобто суворого і неухильного виконання цих законів. Основний Закон є нормативним актом вищої юридичної сили, тому принцип законності слід розглядати як утвердження верховенства вимог і положень Конституції, а також Закону України "Про адміністративні послуги", інших законів та нормативно-правових актів у ході адміністративно-правового регулювання суспільних відносин щодо надання адміністративних послуг.

Принцип законності є одним із чинників демократичного державного устрою, який визначає рівність усіх учасників суспільних відносин перед законом при наданні адміністративних послуг, як то суб'єкта надання адміністративних послуг, так і суб'єктів звернення за їх отриманням.

Законність – це верховенство законів у системі юридичних актів, верховенство відповідних законам рішень місцевих органів виконавчої влади над актами нижче підпорядкованих органів держави та посадових осіб [8, с. 130]; суворе виконання суб'єктами надання адміністративних послуг актів центральних органів влади й управління та недопущення втручання органів влади в законну і доцільну діяльність суб'єктів надання адміністративних послуг безпосередньо та в центрах надання послуг; неухильна реалізація прав і свобод громадян та недопущення будь яких неправомірних дій посадових осіб органів влади до суб'єктів звернення, а також суворе виконання посадовими особами своїх повноважень щодо надання адміністративних послуг.

Отже, *принцип законності в наданні адміністративних послуг підрозділами ОВС* – це здійснення всіх правових форм діяльності зазначених підрозділів з суворим і неухильним дотриманням та виконанням законів та інших нормативно-правових актів, які регулюють сферу надання адміністративних послуг органами внутрішніх справ на основі й відповідно з нормами права, природними правами та обов'язками людини і громадянина.

Ще однією складовою зазначеного вище комплексного принципу є *юридична визначеність* (англ. *legal certainty*) – один з основних принципів адміністративного права, відповідно до якого всі суб'єкти права (суб'єкт надання адміністративних послуг та суб'єкт звернення за отриманням цих послуг) повинні керуватися у

своїх діях правовими приписами. Цей принцип іноді іменують юридичною безпекою, юридичною стабільністю, передбаченістю та процедурною справедливістю.

Відповідно до цього принципу суб'єкти звернення за адміністративною послугою повинні мати змогу планувати свої дії з упевненістю, що знають про їх правові наслідки. Він вимагає, зокрема, щоб правові акти заздалегідь оприлюднювалися, діяли на майбутнє, були ясними, простими, точними, чіткими і несутеречливими. Застосування нормативно-правових актів адміністративними підрозділами ОВС як суб'єктами надання адміністративних послуг повинне бути передбачуваним для суб'єктів звернення. *По-перше*, така передбачуваність збільшує автономію суб'єкта звернення до суб'єкта надання адміністративної послуги, що врешті-решт забезпечує її свободу. *По-друге*, вона є раціональною засадою організації будь-якої нормативно-правової системи.

Принцип юридичної визначеності передбачає дотримання принципу остаточності рішення, недопустимості повторного розгляду вже розглянутої заяви та матеріалів щодо надання адміністративних послуг. Повноваження адміністративних підрозділів ОВС переглядати рішення щодо надання адміністративних послуг повинні використовуватися тільки для виправлення адміністративних помилок, а не для заміни рішень щодо надання послуг.

Зазначений принцип має захищати права людини так само, як і загальний (публічний) інтерес, сприяти покращенню якості в процесі розгляду та прийняття рішень і нарешті в забезпеченні надійності в діяльності адміністративних підрозділів ОВС, які надають адміністративні послуги суб'єктам звернення.

Юридична визначеність є однією з умов ефективної дії верховенства права, а забезпечення реалізації вимог принципу юридичної визначеності в його широкому розумінні є запорукою не лише ефективних реалізації та захисту прав людини, а й значного вдосконалення державного механізму в наданні адміністративних послуг.

Розглядаючи **принцип стабільності**, слід розуміти його як незмінність збереження певного стану соціальної політики держави в наданні адміністративних послуг, яка повинна сприяти регулюванню розвитку ринку адміністративних послуг.

Варто сказати, що слово стабільність (від лат. *stabilis* – сталий) означає сталість, тривкість, незмінність, тривале збереження певного стану тощо [9, с. 35].

Цей принцип ґрунтується на стабільності державної політики стосовно організаційно-правового регулювання сфери надання послуг, дотримання визначених на певний час орієнтирів у розвитку суспільства, які змінюються поступово, еволюційним шляхом. Це дає змогу: *по-перше*, суб'єктам звернення за отриманням адміністративних послуг мати сталі інтереси, створювати певні перспективи у своїй діяльності; *по-друге*, стабільність державної політики має велике значення щодо наданих повноважень адміністративним підрозділам ОВС, які здійснюють надання адміністративних послуг.

Слід зазначити, що дотримання і чітке виконання принципу стабільності адміністративними підрозділами ОВС сприятиме роботі цих підрозділів, а його реалізація на практиці допоможе побудувати ефективну систему надання адміністративних послуг.

При наданні підрозділами ОВС адміністративних послуг суб'єктам звернення особливого значення набуває **принцип рівності перед законом**, який носить загальний характер та закріплений у ст. 24 Конституції України, в якій зазначено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є *рівними перед законом* [1].

Принцип рівності громадян перед законом є однією з найзагальніших умов сучасних правових систем. Його закріплення вважається неабияким здобутком суспільства, зумовленим об'єктивно існуючими імперативами цивілізації. Передусім, поява цього принципу пов'язана з розробкою правової доктрини, а пізніше і соціальної держави та громадянського суспільства.

Оскільки права людини належать їй від її народження, є невідчужуваними, тому немає людей із більшим чи меншим обсягом прав – всі люди від природи наділені одними і тими правами.

Сучасне адміністративне право вимагає однакового ставлення посадових осіб органів публічної влади до суб'єктів звернення – фізичних чи юридичних осіб щодо надання адміністративних послуг і дозволяє справедливую диференціацію правового регулювання лише в окремих питаннях.

Як влучно зауважив німецький професор О. Люхтергандт, законодавче регулювання адміністративних процедур дає можливість зменшити стратегічно слабке становище людини перед органами влади, або, інакше кажучи, завдяки правовому зв'язуванню та покладенню на публічну адміністрацію обов'язків перед громадянином вдається врівноважити сторони та компенсувати відносну слабкість особи у відносинах з державою [10, с. 25].

Хоча, звичайно, адміністративні підрозділи ОВС як суб'єкти надання адміністративних послуг наділені владними повноваженнями і тому, насамперед, від них залежить, як буде вирішено справу, проте саме суб'єкт звернення отримує реальні важелі впливу на її вирішення. Принцип рівності перед законом означає, насамперед, і рівність різних фізичних та юридичних осіб приватного права, які звернулися за отриманням послуги перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмеження прав суб'єктів звернення з боку органів публічної влади при отриманні адміністративної послуги за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Саме ці ознаки рівності перед законом закріплено і в ч. 2 ст. 24 Конституції України.

Дотримання **принципу відкритості та прозорості** в діяльності адміністративних підрозділів ОВС як суб'єктів надання адміністративних послуг є невід'ємною характеристикою здійснення ефективного управління і обов'язковою умовою реформування держави шляхом демократичного розвитку.

У свою чергу, демократичні перетворення в суспільстві та відповідні зміни у менталітеті наших громадян значною мірою залежать від результатів діяльності органів публічної влади, що визначається відповідними правовими нормами, а також якісними ознаками демократичних перетворень суспільства на шляху його еволюційного розвитку.

Прозорість у європейському праві стосується переважно доступу громадян до офіційних документів. Підвищення рівня відкритості та прозорості в діяльності адміністративних підрозділів ОВС сприятиме забезпеченню достовірності, оперативності й повноти інформації щодо надання адміністративних послуг та прийняття управлінських рішень, які зачіпають права та інтереси суб'єктів звернення за отриманням адміністративної послуги. Крім того, відкритість і прозорість у діяльності адміністративних підрозділів ОВС як суб'єктів надання адміністративних послуг здатні не тільки нівелювати напруження в суспільстві, пов'язане з неадекватними діями виконавчих органів влади, найбільш повно та якісно урахувати потреби фізичних та юридичних осіб, які звертаються за отриманням адміністративних послуг, а й суттєво підвищити ефективність влади та управління

за рахунок залучення громадськості до опрацювання суб'єктом надання послуг управлінських рішень на різних стадіях їх підготовки й прийняття.

Принцип відкритості та прозорості передбачає наявність та доступність необхідної для отримання адміністративної послуги інформації, зокрема на офіційному веб-сайті МВС України в мережі Інтернет та адміністративних підрозділів ОВС в тому числі, щодо процедури надання адміністративної послуги; документів, які потрібно подати суб'єкту звернення до адміністративного підрозділу ОВС; зразки заповнення документів; розмір та порядок оплати адміністративної послуги; посадових осіб, уповноважених надавати адміністративні послуги, а також відповідальних за їх надання.

Цей принцип також означає можливість отримання інформації через функціонування системи електронної міжвідомчої взаємодії державних органів, а також через Єдиний державний портал адміністративних послуг з використанням мережі Інтернет та цілодобової Урядової телефонної довідки про адміністративні послуги [11].

Отже, *принцип відкритості та прозорості діяльності суб'єктів надання адміністративних послуг* – це характеристика діяльності адміністративних підрозділів ОВС, яка передбачає можливість взаємодії цих суб'єктів з суб'єктами звернення при формуванні і реалізації державної політики щодо надання адміністративних послуг у сфері внутрішніх справ, впливу на прийняття рішення суб'єктів надання цих послуг, доступ до повної, об'єктивної, достовірної інформації про діяльність зазначених підрозділів ОВС для суб'єктів звернення.

Принцип відкритості та прозорості спонукає адміністративні підрозділи ОВС до зменшення вірогідності зловживань владою, прийняття помилкових рішень та вчинення корупційних діянь посадовими особами суб'єктів надання адміністративних послуг і передбачає відкритість надання цих послуг для зовнішніх перевірок з будь-яких питань їх надання.

Принцип оперативності та своєчасності означає, перш за все, що оперативність це – швидкість і чіткість прийняття управлінських рішень посадовими особами органів публічної влади щодо надання адміністративних послуг суб'єктам звернення, а також постійне оновлення нормативно-правових актів, які регулюють надання адміністративних послуг.

Зазначений принцип вимагає від адміністративних підрозділів ОВС постійного оновлення правового механізму щодо надання адміністративних послуг, швидкого реагування на нові тенденції суспільних відносин і необхідність надання їм формальної визначеності. У правотворчому процесі цей принцип забезпечує також своєчасне скасування нормативно-правових актів, що застаріли чи суперечать чинному законодавству, створюють юридичні колізії в наданні адміністративних послуг.

Проявом принципу оперативності та своєчасності є встановлення правовими нормами строків вчинення дій суб'єктами правових відносин, якими є посадові особи адміністративних підрозділів ОВС, що надають адміністративні послуги та розглядають адміністративну справу впродовж розумного строку, тобто в найкоротший строк, достатній для її вирішення, з дотриманням вимог, установлених Законом України “Про адміністративні послуги”, – інакше кажучи, своєчасно до настання обставин, за яких буде втрачено сенс у прийнятті відповідного адміністративного акта.

У ст. 10 цього Закону зазначено: якщо законом не визначено граничний строк надання адміністративної послуги, цей строк не може перевищувати 30

календарних днів з дня подання суб'єктом звернення заяви та документів, необхідних для отримання послуги. Адміністративна послуга вважається наданою з моменту отримання її суб'єктом звернення особисто або направлення поштою (рекомендованим листом з повідомленням про вручення) листа з повідомленням про можливість отримання такої послуги на адресу суб'єкта звернення [4].

Отже, строк надання адміністративної послуги адміністративними підрозділами ОВС є одним із найвразливіших елементів *принципу оперативності та своєчасності* адміністративної процедури із розгляду та прийняття адміністративного акту щодо надання цих послуг суб'єктам звернення.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок про те, що загальноправові принципи державної політики у сфері надання адміністративних послуг, які вперше розглянуто в цій статті, є актуальними і їх необхідно розуміти як відправні засади, незаперечні вимоги до такого виду адміністративної діяльності, як надання послуг органами публічної влади. Тому посадовим особам адміністративних підрозділів ОВС слід враховувати розглянуті принципи при наданні таких послуг, а науковцям та практикам – при подальшому реформуванні системи Міністерства внутрішніх справ України, зокрема підрозділів ОВС, які є суб'єктами надання адміністративних послуг у сфері внутрішніх справ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2002. – 1440 с.
3. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч.: у двох томах. – Том 1. Загальна частина / Ред. колегія : В.Б. Авер'янов (голова). – К. : Видавництво “Юридична думка”, 2004. – 584 с.
4. Про адміністративні послуги : Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5203-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013 – № 32. – Ст. 409.
5. Конституція України : науково-практичний коментар / В.Б. Авер'янов, О.В. Батанов, Ю.В. Баулін та ін. ; ред. кол. В.Я. Тацій, Ю.П. Битяк, Ю.М. Грошевой та ін. – Харків : Видавництво “Право” ; К. : Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. – 808 с.
6. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1997. – № 40. – Ст. 263.
7. Європейський суд з прав людини у справі “Круселен” проти Франції : рішення Європейського суду від 24 квітня 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // www.echr.ru/documents](http://www.echr.ru/documents).
8. Бойко І.В. Основні принципи діяльності дільничного інспектора міліції / І.В. Бойко // Наука і правоохорона. – 2011. – № 2. – С. 128–135.
9. Українська Радянська енциклопедія. Т. 14. – К. – 1963 – 592 с.
10. Люхтергант О. Проект адміністративного процедурного кодексу України та сучасне адміністративне процедурне право / О. Люхтергант // Юридичний журнал. – 2002. – № 5. – С. 25–30.
11. Про схвалення Концепції Державної цільової програми створення та функціонування інформаційної системи надання адміністративних послуг на період до 2017 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 614-р // Офіційний вісник України. – 2013 – № 66. – Ст. 2403.

Отримано 20.03.2015